

Докашенко В.М.,

д. і. н., професор,

професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»,

м. Бахмут, Україна;

Докашенко Г.П.,

д. і. н., професор,

завідувач кафедри вітчизняної та зарубіжної історії

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»,

м. Бахмут, Україна

ДОНБАСЬКИЙ ФРОНТИР ГІРОАКІ КУРОМІЇ

Ідея підготовки публікації на кшталт рецензії на книгу американського історика Гіроакі Куромії про Донбас виникла не одразу. Вона визрівала поступово, ще від часу виходу в світ у 2002 р. його першої книги про наш край «Свобода і терор в Донбасі...». Це бажання посилювалося після прочитаного в один присіст його нового дослідження «Зрозуміти Донбас» [1]. Можливість обговорити з колегами ряд його положень на такому поважному форумі, яким є ця конференція, додала нам рішучості та наснаги. Як результат, маємо нижченаведені роздуми.

Передусім зазначимо, що назване видання привернуло до себе увагу тому, що підтверджувало наші уявлення про сучасну історичну регіоналістику, яка розглядає територію «не як безлике «середовище проживання», а як дієвий фактор формування регіональної ідентичності, соціальних і культурних форм буття, у тому числі й електоральних симпатій» [2, с. 14]. Сказати, що нам імпонує ця книга, це значить не сказати нічого. Не може не викликати глибокої поваги видання, в якому автор з такою любов'ю та шаною пише про Донбас, з боєм описує передумови та трагічні події, що стали їх наслідком. Події, які перевернули наше життя – життя кожного з нас, життя краю,

країни загалом, а їх відлуння збурило весь світ. І все ж таки, якщо залишити емоції осторонь і подивитися на винесену на наш суд книгу очима історика, то вона є цікавою для нас ще й тому, що автор люб'язно надав можливість ознайомитися з науковим доробком представника іншої історичної школи, можливо з іншим світосприйняттям і, навіть, розумінням історичного поступу. Чи побачили ми спільні риси в розумінні нашої, донбаської, історії з баченням нашого американського колеги? Звичайно, і їх багато. Але значно цікавішими, з нашої точки зору, є наші розбіжності в розумінні історичних процесів. Заявлена книга дає можливість їх проаналізувати. Останнє має принципове значення для визначення особливостей історичного поступу краю, оскільки надає прекрасну нагоду порівняти наші підходи та уявлення з поглядами заокеанського колеги. Зупинимось на одному з них, хай, можливо, й не на самому виразному.

Перше, як на нашу думку, що кидається в очі, так це виокремлення Донбасу як порубіжжя з контексту України й значна гіперболізація його особливостей. Ми не заперечуємо його важливості як чинника історичного розвитку. Тим більше, що автор зробив нам велику приємність, надавши можливість відчувати себе нащадками волелюбних пращурів. Однак, як історики ми добре розуміємо, що в умовах безкрайньої Російської імперії по відношенню до Донбасу чинник порубіжжя в його історії не міг бути визначальним. Між тим, описуючи територію нинішнього Донбасу в часи нової історії, він трактує її як вольницю, як синонім земель свободи, а саме, «свободи від експлуатації, переслідувачів і пригнічення». «Така історична спадщина, – пише він далі, часто оберталася політичною проблемою для метрополій» (с. 12). Виходить, що політичні проблеми метрополій були наперед визначені місцезнаходженням регіону.

Ця ж думка простежується й на с. 50, де автор пише вже про новітню добу Донбасу як про пограничну територію між Україною та Росією. Пограничність, як складова географічного фактору, породила досить сумнівне твердження дослідника про обумовленість формування на теренах Донбасу регіональної ідентичності, «яку неможливо легко вмістити в рамки національної ідентичності (російської чи української)». Як бачимо, географічна складова в автора знову сказала своє вирішальне слово в історичному процесі. На цей раз вона стала на заваді формуванню у населення регіону національної ідентичності. Не будемо забувати, що регіональна ідентичність значною мірою формувалася під впливом міграційної політики самодержавства. Станом на 1897 р. приріст населення краю на 48,6% здійснювався за рахунок мігрантів [3, с. 54]. Тому й процес формування національної ідентичності перетікав дуже непросто.

Певна ідеалізація порубіжжя нам не видається переконливою, особливо, якщо розглядати проблему в площині післяреформеного періоду. Тобто, в той час, коли

майбутній центр буржуазного розвитку лише формувався як успішний регіон. Не зрозуміло, наприклад, звідки тут могла взятися така кількість біглих селян? Реформа 1861 р., як відомо, звільнила їх, і їм не було щонайменшого сенсу кудись тікати. Та й для злодіїв Донбас теж не міг бути землею обітованою. Значні інвестиції, в тому числі й зарубіжні, у вугільні копальні та металоплавильні заводи змушували владу пильно стояти на їх сторожі. Тому з цієї точки зору вольницею наш край, принаймні у другій половині ХІХ століття, можна назвати хіба що з дуже великою пересторогою.

Житлові умови, які могли надати на той час населені пункти регіону, теж не могли влаштувати крадіїв та інших неблагонадійних елементів, про яких пише автор. Переважна більшість шахтарів проживали надзвичайно скупчено, в бараках, де всі і все знали один про одного. Тим більше, що працювали вони теж на одному підприємстві. Тому поява чужої людини тут же стала б предметом розголосу з усіма можливими для неї наслідками. Отож, «свобода» порубіжжя тут ні до чого, а значить Донбас приваблював зовсім іншу категорію населення. Заселили цей край переважно заробітчани з усіх околиць великої імперії, які шукали не вольностей, а заробітку. Більшість із них з цими територіями не пов'язували свого майбутнього. Їх мета полягала лише в тому, щоб заробити грошей і повернутися додому. Отже, головну роль у розвитку Донбасу відіграв не географічний чинник, а соціально-економічний. Але звідки тоді автор книги виніс романтичну ідею вольностей нашого краю.

Світло на проблему певною мірою проливає його інтерв'ю, розміщене у квітні поточного року в інтернет-виданні Focus.ua. У ньому він, зокрема, зазначав, що інтерес до України виник у нього ще в студентські роки. «Вже тоді я знав, – розповідав він журналісту, – що ця далека від Японії країна – козацька земля, край свободи з романтичною історією» [4]. Отже, тепер знаходиться хоча б якесь пояснення тяжінню героя нашої оповіді до романтизації історії Донбасу як до порубіжної території. У зв'язку з цим зазначимо, що один з розділів його праці має назву «Останній фронтір Європи» (с. 79). Спочатку ми припускалися думки, що термін «фронтір» вжито перекладачем як іншомовний синонім до таких понять як порубіжжя чи пограниччя з метою вдосконалення літературної складової перекладу. Однак невдовзі переконалися в зворотному. Автор вживає його самостійно. Намагаючись повніше зрозуміти смислове навантаження поняття «*frontier*», ми намагалися відшукати якесь його особливе і, одночасно, найбільше значення. Таку можливість надає відомий інтернет-ресурс <http://context.reverso.net>. З-поміж півтора десятків значень, що він пропонує, найбільш прийнятним, з нашої точки зору, було його тлумачення в історичному аспекті. В цьому сенсі «*frontier*» трактується як нові землі на заході США, що були свого часу зайняті піонерами.

Зазначимо, що ми були далеко не перші, хто звернув увагу на цей термін. Поглибленим дослідженням цього поняття займається Д.С. Панаріна. В одній із своїх останніх праць вона розглядає його етимологію та історичну концептуалізацію, в тому числі й з точки зору концепції Віктора Уїттера Тьорнера. В її основі, стверджує вона, лежить зв'язок між феноменом фронтира і американським національним характером. Цей зв'язок виявився настільки сильним та впливовим, що, за твердженням дослідниці, він «до цих пір слугує основним відправним пунктом для порівняльних досліджень з історії різних держав» [5]. Отже, «*frontier*» – це не просто територія порубіжжя, це ще й нематеріалізована субстанція, що характеризується духом свободи, вольності, непідконтрольності, врешті-решт, – особливим психологічним станом населення, який невластивий для інших територій.

Безперечно, це судження викликає питання щодо інших територій, адміністративних чи сформованих умовно, про наявність у них свого власного фронтиру. Можливо, але це буде вже інше явище, оскільки, сформоване воно буде під іншими впливами. Тому й назва в нього буде інша. Якщо слідувати поглядам Тьорнера, порубіжжя, треба думати, через віддаленість від центру формує особливий мікроклімат території, який і отримав назву «*frontier*». Власне, це відбулося на заході США, де сформувалися особливі риси менталітету його жителів. Очевидно, щось подібне побачив Хіроакі Куромія і в історичних процесах Донбасу. Звідси, як на нашу думку, мало місце спочатку виокремлення дослідником цього особливого з географічного чинника, а потім відбулася й його надмірна гіперболізація.

Що не враховує цей підхід у вивчення історії краю. Перше і головне – це імперський характер держав, у межах яких перебував Донбас. Спочатку російської, а потім радянської імперій. Поняття імперія і свобода – несумісні. Між тим, характеризуючи пік розгулу сталінських репресій, дослідник, хоча й у лапках, але продовжує називати його «вільним степом». Отже, дослідник продовжує реалізувати ідею фронтиру й у другій половині 30-х рр. ХХ століття. Це з впевненістю можна сказати про епоху післяреформеної Росії, за якої, як пише Г. Куромія, існувала найжорстокіша експлуатація і лютував антисемітизм (с. 64). Щодо експлуатації не можна не погодитися, але в якій країні, що знаходилася на стадії першочергового накопичення капіталу вона такою не була? Стосовно другого (вияви антисемітизму в Донбасі), то ми б не перебільшували, а ні його масштабів, а ні його значення. Тут він був майже ніщо в порівнянні з його виявами в тих же Харкові чи Одесі, що супроводжувалися кривавими єврейськими погромами. Антисемітизм у Російській імперії був частиною державної політики, а не рисою фронтиру.

Змінились імперії, але не змінилася їх політика щодо національних окраїн. «В радянський період, – пише автор, – Донбас так само грав роль притулку для біженців, залишаючись погано керованим, економічно і політично проблемним регіоном». Дискутувати не будемо, лише зазначимо, що в умовах, коли доносительство стало частиною державної політики, навряд чи варто розраховувати на якийсь притулок особам, що не відповідали державним критеріям відданості. Щодо другої частини цитати хотілося б автора запитати, а чи був у СРСР регіон, який був би гарно керованим і, одночасно, не мав економічних і політичних проблем. Питання скоріше риторичне. Отже, знову це не проблема фронтиру, це проблема політичної і економічної систем держави.

Завершуючи свої роздуми щодо поглядів на історію Донбасу уродженця Японії та американського професора Гіроакі Куромії, викладені у невеличкій, але дуже ємній книжечці, можна з упевненістю сказати, що в ній автору вдалося підняти надзвичайно широкий пласт масштабних та глибоких проблем. Над ними треба працювати, обговорювати й виходити на дискусію до широкого історичного загалу. Іноді він, можливо, помилявся, але це була сумлінна омана, бо важко науковцю, що зростав на демократичних засадах, зрозуміти сумну прозу імперії. Але, в будь-якому випадку, він був чесним по відношенню і до науки історії, і до донбасівців, і до історії їхнього краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куромія Х. Поняť Донбасс / Х. Куромія. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. – 152 с.
2. Верменич Я.В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / Я.В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 284 с.
3. Донбас в етнополітичному вимірі/ Авторський колектив: В. Котигоренко, О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, Н. Макаренко, Ю. Ніколаєць, М. Панчук, О. Рафальський. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
4. Фронтір імперій. Американський історик розказав, чому Донбасс – самий український регіон України. Професор Хироакі Куромія розказав *Фокусу* о Диком полі, ошибках украинской власти и о будущем Донбасса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/society/370360/>
5. Панарина Д.С. Граница и фронтір как фактор развития региона и/или страны / Д.С. Панарина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/265432/>